

نقشه‌ای از دانش دریا

یکشنبه ۱۱ شهریور ۱۴۰۳ - سال هشتم - شماره ۲۰۰۵

۲

گروه ایران – هادی فرهنگ زاد – همزمان با نشست وزرای وقت امور خارجه انگلیس و روسیه در سن پترزبورگ و امضای قرارداد محرمانه ۱۹۰۷ میرزا علی اصغر خان اتابک ملقب به اتابک اعظم، صدراعظم وقت

ایران در تهران ترور انقلابی شد.

به گزارش روزنامه دریایی اقتصادسراسرآمد، ۹ شهریور صد و هفدهمین سالروز انعقاد قرارداد محرمانه ۱۹۰۷ معروف به قرارداد سن پترزبورگ بین روسیه و انگلیس و تقسیم ایران در سال ۱۲۸۶ است.

حمله نظامی نیروی دریایی بریتانیا به استان‌های جنوبی ایران و اشغال استان‌های هرمزگان و بوشهر و جزایر ایرانی شمال خلیج فارس علاوه بر سال ۱۹۰۷ چند بار دیگر تکرار شد از جمله در سال‌های ۱۸۳۷، ۱۸۵۶، ۱۹۰۹ و ۱۹۱۵ نیز تکرار شد.

سر هنری دروموند ولف، وزیر مختار انگلیس در تهران همان سیاستمدار مکار و کهنه کاری است که به کمک بازی گردانی سایر همکارانش در دولت وقت انگلیس، ایده تجزیه ایران به دو منطقه شمالی و جنوبی را در سال ۱۸۸۷ در فکر اربابانش انداخت اما ایزولسکی، وزیر وقت امور خارجه روسیه معتقد بود که «دیر یا زود تمام ایران تحت سلطه روس قرار می‌گیرد.» با این حال انگلیس ۲۰ سال بر خواسته‌اش پافشاری کرد و بالاخره تزارهای روس را به تجزیه ایران راضی کرد.

در روز امضای این قرارداد محرمانه در سن پترزبورگ روسیه، میرزا علی اصغر خان اتابک ملقب به اتابک اعظم و امین السلطان، صدراعظم وقت ایران در دوره ۲ سال و ۷ ماهه سلطنت محمدعلی شاه در ایران به دست عباس آقا تیریزی صراف آذری ترور شد.

او تحت تعلیم حیدرخان عمواغلی تارپوردی از نظامیان مخالف میرزا کوچک خان جنگلی و از موسسان حزب کمونیست ایران، اتابک اعظم را مقابل مجلس شورای ملی ترور کرد.

اتابک اعظم همان صدراعظمی است که در دوران سلطنت ناصر، مظفر و محمدعلی شاه قاجار دست راست شاهان بود و با گرفتن رشوه‌های سنگین از دولتین روس و انگلیس امتیازات فراوانی فروخت.

لیست بلندبالای امتیازات اتابک اعظم طولانی و مطول است اما مهمترینش شامل امتیاز لاتاری، احداث خط کشتی‌رانی در کارون، تأسیس بانک شاهی و استخراج معادن به انگلیسی‌ها و واگذاری امتیاز گمرکات شمال، احداث خط راه‌آهن شمال ایران، استخراج معادن قراچه‌داغ آذربایجان و تأسیس بانک استقراضی به تزاری‌های روس است.

او البته با گرفتن رشوه سنگین امتیاز خرید و فروش توتون و تنباکو در عهدناصرالدین شاه را در قالب قرارداد رژی به جرالد تالبوت انگلیسی فروخت که به قیام نهضت تحریم تنباکو و صدور فتوا توسط میرزا سید محمدحسن شیرازی ملقب به میرزای بزرگ منجر شد.

زمینه قرارداد

در جهان قدیم، جمهوری سوم فرانسه متحد روسیه بود و انگلیس متحد ژاپن، روسیه و ژاپن هم دشمن یکدیگر بودند.
منافع روسیه و انگلیس اقتضای می‌کرد که روسیه و ژاپن به اتحاد فرانسه و انگلیس وارد شوند اما سیاستهای بلندپروازانه روس‌ها، قدرت نظامی این کشور و نزدیکی دوستانه دو امپراتوری روسیه و آلمان مانع این کار بود.

مشکل اول با شکست روسیه از ژاپن حل شد. قضیه از این قرار بود که در سال ۱۸۹۸ روسیه توانست بندر پورت آرتور و دماغه لیائودونگ را از چین اجاره کند و به دنبال آن خط آهنی از هاربین به پورت آرتور از طریق موکدن و بندر دالیان یا دالتی کشید و با احداث این خط آهن، توانست بر این منطقه تسلط پیدا کند. این اقدام و همچنین اطلاع از علاقه روسیه به تسخیر کره، ژاپن را ناگزیر به عقد قراردادی با کشور انگلستان رقیب روسیه در سال ۱۹۰۲ کرد.

این قرارداد دو بار تجدید نظر پیدا کرد و مدت اعتبار آن ۲۰ سال تعیین شد. انگلستان در این پیمان، منافع ژاپن در کره را به رسمیت شن ساخت همچنین مقرر شد که در صورت جنگ بین روسیه و ژاپن، انگلستان بی‌طرف باقی بماند و در صورت یاری رساندن کشور دیگری به روسیه در هنگام جنگ، از جمله فرانسه، انگستان نیز به ژاپن در جنگ یاری برساند در عوض ژاپن نیز حاضر به پذیرش تسلط انگستان بر دره یانگ‌تسه، د جین، شد.

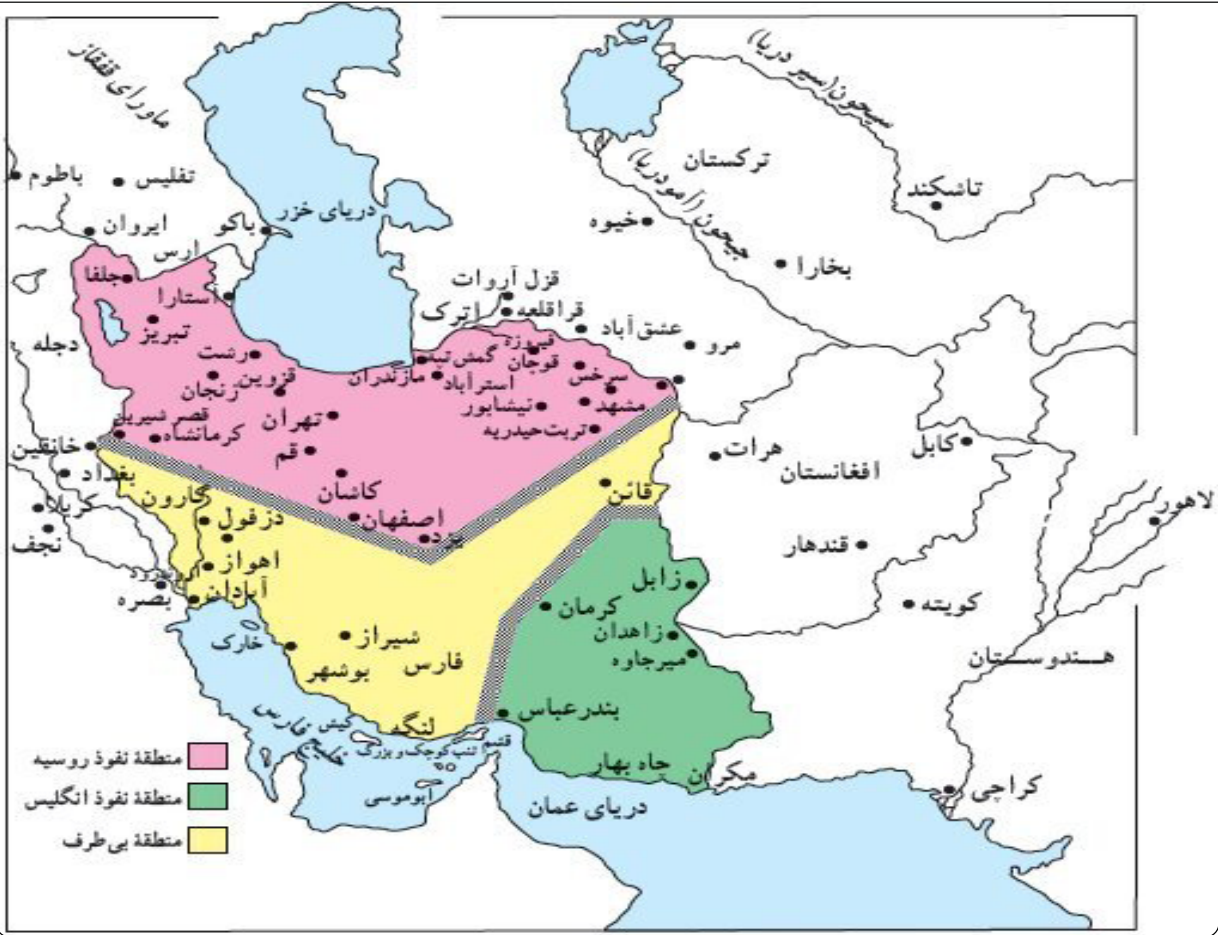

گفت: «باید نظر موافق امپراتور و دولتمردان روسیه را جلب کنم. راه ارتباطی روسیه با خلیج فارس نباید قطع شود… تمام قضیه سازش و قرارداد مربوط به ایران ناشی از سیاست انگلستان است، چون انگلیسی‌ها آن را به میان آورده‌اند.»

دلایل روسیه برای امضای قرارداد

ایزولسکی در جمع تزارهای دربار و دولتمردان روس، گفت: «چنین پیشنهادی تا چندی قبل البته جالب توجه نبود زیرا همه معتقد بودند که دیر یا زود تمام ایران تحت سلطه روس قرار می‌گیرد اما دیگر، دلایلی که باعث ایجاد این نظر به شده بود از بین رفته است.»

با این حال پافشاری انگلیس بر امضای قرارداد، ادامه یافت. تابستان ۱۹۰۶ هم برای این کشوری نتیجه سبری شد. سر ادوارد گری، وزیر وقت خارجه انگلیس در سپتامبر ۱۹۰۶ نیکلسن، سفیر وقت انگلیس در سن پترزبورگ را مامور پیگیری موضوع کرد. ایزولسکی، وزیر خارجه روسیه با انتقاد از عجله انگلیس برای امضای قرارداد ۱۹۰۷ خطاب به نیکلسن، نوشت: «عجله شما کار را خراب خواهد کرد. بهتر است دولت

تأثیر قرارداد ۱۹۰۷ بر ایران

هر چه مقامات سیسیا وقت امپراتوری انگلیس برای امضای قرارداد ۱۹۰۷ پافشاری و عجله داشتند در عوض مقامات تزار روس به دلیل سیطره بر مناطق شمالی ایران و امید به تسلط بر سایر نواحی ایران، تمایلی به امضای قرارداد ۱۹۰۷ نداشتند.

کامل موجب تن دادن روس‌ها به این قرارداد شد. اولین عامل جنگ نیروی دریایی روسیه و ژاپن که از ۲۰ بهمن ۱۲۸۲ تا ۱۴ شهریور ۱۲۸۴ در آب‌های شبه جزیره کره درگرفت و موجب شکست سنگین نیروی دریایی و زمینی روسیه تزاری از امپراتوری ژاپن شد و دوم ظهور نشانه‌های تفکرات تجاوز گرایانه و تمایل به کشورگشایی از سوی آدولف هیتلر موجب امضای قرارداد محرمانه ۱۹۰۷ در سن پترزبورگ روسیه شد.

اصرار بر تجزیه

بیمه حمله تزارها به قلمرو انگلیس در شبه جزیره هند، تبدیل ایران به دژ پنهانور در برابر قدرت نظامی هیتلر، بهره‌مندی از مزیت‌های ژئوپولیتیکی ایران در منطقه خاورمیانه و سیطره بر جاههای نفت و گاز تازه کشف شده ایران در مسجدسلیمان از مهم‌ترین دلایل و استدلال‌های وزیر وقت امور خارجه و سر کنسول انگلیس در روسیه برای امضای بی‌سسر و صدای این قرارداد با وزیر امور خارجه روسیه در سن پوزبورگ بود.

هدف پادشاهی انگلستان از انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ در مقاله روزنامه دیلی نیوز اینگونه تشریح شد: «… بنای قرارداد وقتی شد که روس دولت بزرگی بود و ژاپن، مارا از حمله روس ایمن نکرده بود و ایران، به نظر طعمه می‌آمد که منتظر درنده‌ای بود و نفوذ مادر ایران در جنگ ترانسوال تقریباً از میان رفته بود و تعریف جدید ایران سرا پا نفع روس بود، تجارت مارا برانداخته بود. در همچو وقتی قرارداد با روس پلیتیک عاقلانه‌ای بود و بدان نوع ممکن بود که هند را از حمله روس محفوظ بداریم و قسمتی از تجارت خود در ایران را برای خود نگهداریم…»

سفیر کبیر انگلیس در استانبول در نامه‌ای محرمانه که در تاریخ ۲۴ آوریل ۱۹۰۶ خطاب به سر ادوارد گری نوشت درباره خطر آلمان و اهداف این کشور در حمله به ایران، هشدار داد و بر شتاب روسیه و انگلیس برای تنظیم قرارداد ۱۹۰۷ تأکید کرد.

به دنبال این نامه، در سپتامبر همان سال وزارت خارجه انگلیس به نیکلسن، سفیر وقت انگلیس در سن پترزبورگ، ماموریت داد تا هر چه زودتر نظر ایزولسکی، وزیر وقت امور خارجه روسیه را در این زمینه جویا شود.

نیکلسن همچنین ماموریت داشت با شروع مذاکرات درباره افغانستان، برای انعقاد قرارداد بین روسیه و انگلیس درباره ایران اقدام کند.
سفیر وقت انگلیس در سن پترزبورگ در همان ماه، موافقت وزیر وقت امور خارجه روسیه با منطقه نفوذ پیشنهادی انگلیس یعنی از بیرجند تا بندرعباس را به وزارت خارجه این کشور گزارش کرد و ایزولسکی وزیر وقت امور خارجه روسیه در واکنش،

مقام تحصیل امتیازات مذکوره فوق برنیاید.

فصل دوم

دولت روس هم متعهد است که در آن طرف خطی که از سرحد افغانستان از راه قازیک و بیرجند و کرمان رفته به بندرعباس منتهی می‌شود، برای خود یا کمک به اتباع خود و یا معاونت به رعابای دول دیگر درصدد تحصیل هیچ‌گونه امتیازات پلنتیکی یا تجارّتی از قبیل امتیازات راههای آهن و سایر راه‌ها، بانکها، تلگراف‌ها، حمل و نقل، بیمه و غیره بر نیاد و نیز دولت روس متعهد است که وجهه من‌الوجه به هیچ وسیله در اوقاتی که دولت انگلیس در مقام کمک به مطالبه این قبیل امتیازات در نواحی مزبوره بر می‌آید، ضدیت ننماید و مسلم است که امکان مذکوره در فوق جزو نواحی است که در آنها دولت روس متعهد است که در مقام تحصیل امتیازات مذکور فوق بر نیاید.

فصل سیم

دولت روس متعهد می‌شود که بدون این که قبلاً با دولت انگلیس مشاوره و تفهیمی

قرارداد محرمانه ۱۹۰۷ با ایران چه کرد؟

«روزنامه دریایی سرآمد»منتشر کرد:

از حمله نظامی نیروی دریایی بریتانیا تا اشغال هرمزگان بوشهر و جزایر ایرانی شمال خلیج فارس

تأثیرپذیری ایران از نقشه‌های

پی در پی تزارهای روس

شده باشد، به هیچ‌گونه امتیازی که به رعابای انگلیس در نواحی ایران واقعه می‌ایین خطوط مذکوره در فصل اول و دوم داده شود، ضدیتی نکند.

دولت انگلیس نیز به همین نحو در باب امتیازاتی که به رعابای روس در همان نواحی ایران داده می‌شود، متعهد است. تمام امتیازات موجوده حالیه در نواحی مذکوره در فصل اول و دوم هم به حال خود برقرار خواهند بود.

فصل چهارم

مسلم است که عایدات تمام گمرکات ایران با استثنای گمرکات فارس و خلیج فارس، یعنی عایداتی که به ضمانت وجه اصل و منافع قروض دولت ایران از بانک استقراضی روس تا تاریخ امضای این قرارداد حالیه داده شده، برای همان منظور کما فی‌السابق برقرار خواهند بود. نیز مسلم است که عایدات گمرکات ایران در فارس و خلیج فارس و همچنین عایدات عمل صید ماهی سواحل ایران در دریای خزر و همچنین عایدات پست و تلگراف، برای ادای قروض دولت ایران از بانک شاهنشاهی که تا تاریخ امضای این قرارداد حالیه داده شده است کما فی‌السابق برقرار خواهد بود.

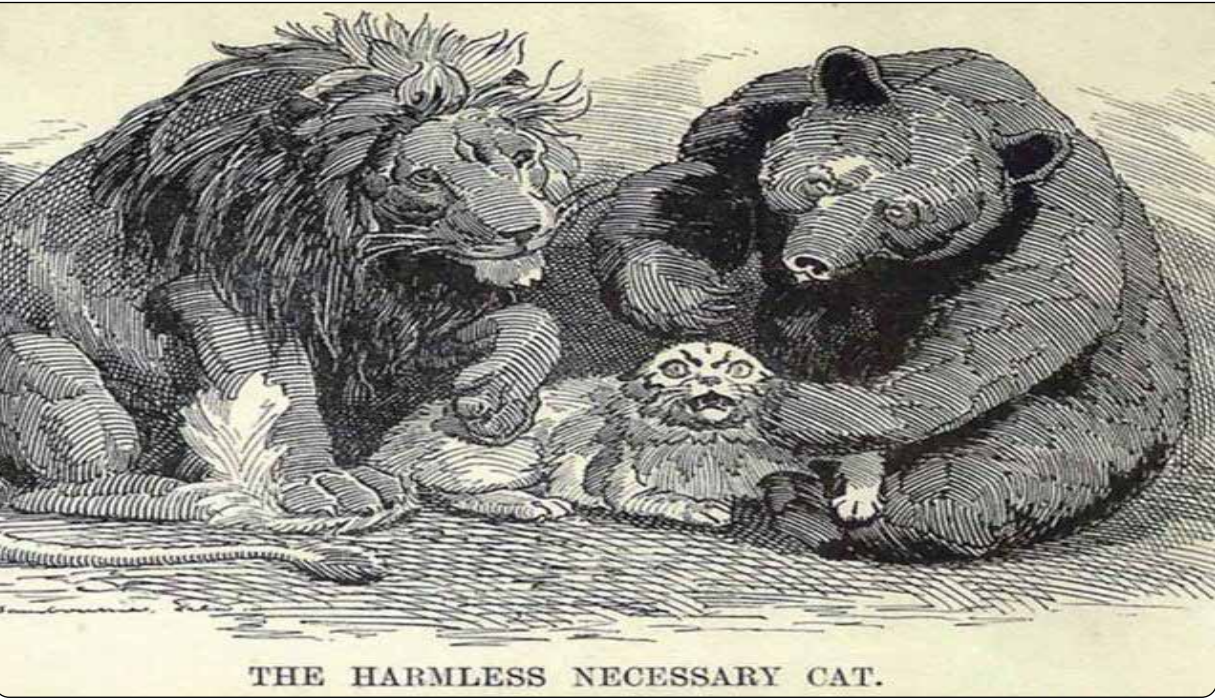
فصل پنجم

در صورت عدم ترتیب ادای وجهه اصل یا پرداخت منافع قسروض ایران از بانک استقراضی و بانک شاهنشاهی تا تاریخ امضای این قرارداد و در صورتی که برای دولت روس لازم شود در محال عایداتی که برای مرتب رسیدن قروض از بانک استقراضی رهن شده و آن محال در نواحی مذکوره در فصل دوم این قرارداد واقع اند، کنترلی بگذارد و نیز در صورتی که برای دولت انگلیس لازم شود در محال عایداتی که برای مرتب رسیدن قروض از بانک شاهنشاهی رهن شده و محال مزبوره در نواحی مذکوره در فصل اول این قرارداد واقع‌اند کنترلی بگذارد، دولتین انگلیس و روس متعهد هستند که قبلاً دوستانه با یکدیگر مشورت نموده، متفق قرار اقدام به برقراری این کنترل را بدهند و از تمام مداخلاتی که بر خلاف اصول و اساس این قرارداد حالیه است، احتراز جویند.

فرجام

طمع امپراتوری انگلیس به منابع ایران از سالال ۱۹۰۷ چنان برانگیخته شد که از هر شیوه، روش و قراردادی استفاده کرد تا پایش را در دربار شاهان ایران محکم کند و البته با استراتژی‌ها و راهبردهای مزورانه و عوام‌فریبانه توانست امتیازات ویژه‌ای از زیرساخت‌های مالی و نظامی و سیاسی ایران از دربار قاجار بگیرد. نتیجه نشست سن پترزبورگ خودش را در قرارداد ۱۹۰۷ نشان داد. کشورمان در این قرارداد محرمانه به سه منطقه نفوذ شمالی، جنوبی و مرکزی تقسیم شد و مناطق نفتخیز ایران در کنترل روزها و انگلیس‌ها درآمد.

نیمه شمالی کشور شامل استان‌های خراسان، گرگان، مازندران، گیلان و آذربایجان در تصرف روس‌ها و نیمه جنوبی ایران شامل استان‌های سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر و کرمان و فارس در اشغال انگلیسی‌ها قرار گرفت و منطقه مرکزی ایران منطقه بی‌طرف اعلام شد تا هر دو قدرت بتوانند در این منطقه رفت و آمد داشته باشند. در قرارداد ۱۹۰۷ توافق شد تا روسیه و انگلیس برای حفاظت از منافع خود در ایران در مناطق تحت کنترل خود قرض‌های نظامی تشکیل دهند. بدین ترتیب روسیه در شمال ایران قشون قراق را تاسیس کرد و انگلیس هم در جنوب ایران «پلیس جنوب» را تشکیل داد.

حوزه نفوذ تزارها از غرب ایران و قصر شیرین آغاز شد و از اصفهان، یزد و خواف گذشت و به مرز ایران، روسیه و افغانستان رسید و حوزه نفوذ انگلستان هم از جنوب کشور از شهر بندرعباس تا شهر کرمان و از آنجا به بیرجند ادامه یافت.

منطقه بی‌طرف هم که قاعدتاً باید تحت نفوذ حکومت مرکزی یعنی شاه قاجار قرار می‌گرفت، با مداخله سیاسی و نظامی مستمر دو ابرقدرت، ضعف سیاسی دربار و انصباب صدراعظم‌های فرصت‌طلب توسط محمدعلی و احمد شاه، هر بار توسط یکی از آنها مورد دست‌درازی قرار گرفت.

قدرت‌نمایی پادشاهی تزاری در دوره یک صدراعظم ایرانی موجب تسلیم دولت وقت و به دست آوردن امتیازات بی‌حد و مرز از دربار می‌شد. این وضعیت با چرخش پادشاه به سمت قدرت رقیب موجب تمایل صدراعظم بعدی به انگلیسی‌ها می‌شد. پادشاهی انگلیس نیز با تسلط کامل بر دربار قاجار، قرارداده‌ا و امتیازات بی‌حساب و کتاب بسیاری را به جنگ آورد.

تکرار این وضعیت به تدریج موجب افتادن سرنوشت تاج و تخت و دربار ایران به دست سیاستمداران استعمارگر روس و انگلیس شد.